

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОBOB'ЯЗОК ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ: СУЧАСНИЙ ЗМІСТ ТА МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

CONSTITUTIONAL DUTY TO DEFEND THE HOMELAND: CONTEMPORARY CONTENT AND LIMITS OF IMPLEMENTATION UNDER MARTIAL LAW

Петрушин Б.Б., здобувач III освітньо-наукового рівня

Київський університет права Національної академії наук України

ORCID ID: 0009-0008-1713-2815

Смолюк А.І., к.пед.н.,

старший викладач кафедри загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти

Комуніальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

ORCID ID: 0000-0002-6615-741X

У статті досліджено конституційно-правовий обов'язок громадян України щодо захисту Вітчизни в умовах воєнного стану як ключовий елемент національної безпеки, державності та конституційного ладу. Здійснено комплексний аналіз його сучасного змісту, правової природи та механізмів реалізації з урахуванням положень Конституції України, практики Конституційного Суду України та доктрини конституціоналізму. Підкреслено, що в умовах повномасштабної агресії російської федерації зазначений обов'язок набув не лише нормативного, а й цивілізаційного значення, адже відображає єдність держави та громадян у спільній справі захисту суверенітету й територіальної цілісності.

Обґрунтовано, що обов'язок захисту Вітчизни має подвійну природу: з одного боку, це юридичне зобов'язання кожного громадянина, закріплене у статті 65 Конституції України; з іншого – форма реалізації суб'єктивного публічного права на колективну безпеку, що зумовлює позитивні обов'язки держави забезпечувати необхідні умови для його виконання.

Показано, що статті 17 і 65 Конституції України формують взаємопов'язану систему: перша визначає загальнонародний характер оборони як справи всього Українського народу, тоді як друга конкретизує цей принцип у вигляді імперативного обов'язку громадян брати участь у захисті держави.

Розкрито сутність обов'язку захисту Вітчизни через його інституційну структуру, що включає військову службу, мобілізаційні заходи, участь у територіальній обороні, добровільних формуваннях, а також державні механізми забезпечення обороноздатності. Особливу увагу приділено соціально-правовому статусу осіб, які виконують цей обов'язок, та гарантіям їхнього правового й соціального захисту.

Визначено, що у період воєнного стану відбувається трансформація способів реалізації конституційного обов'язку, що супроводжується обмеженням окремих прав людини відповідно до статті 64 Конституції України. Зазначено, що такі обмеження повинні ґрунтуватися на принципі пропорційності, коли державна необхідність не нівелює сутності основоположних прав і свобод.

Зроблено висновок, що конституційний обов'язок захисту Вітчизни є системною категорією конституційного права, яка поєднує правову, моральну та соціальну відповідальність держави й громадян. Його ефективна реалізація є передумовою стабільності державності, легітимності влади та стійкості українського суспільства у період війни.

Ключові слова: Конституція України, обов'язок захисту Вітчизни, воєнний стан, конституційне право, національна безпека, права людини, пропорційність, соціальний захист.

The article examines the constitutional and legal duty of Ukrainian citizens to defend their Homeland under martial law as a key element of national security, statehood, and the constitutional order. A comprehensive analysis of the contemporary content, legal nature, and mechanisms for implementing this duty is carried out, taking into account the provisions of the Constitution of Ukraine, the jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine, and the doctrine of constitutionalism. It is emphasized that in the context of the full-scale aggression of the Russian Federation, this duty has acquired not only normative but also civilizational significance, as it reflects the unity of the state and its citizens in the common cause of protecting sovereignty and territorial integrity.

The study substantiates that the duty to defend the Homeland has a dual nature: on the one hand, it is a legal obligation of every citizen enshrined in Article 65 of the Constitution of Ukraine; on the other hand, it represents a form of exercising the subjective public right to collective security, which imposes positive obligations on the state to provide the necessary conditions for its implementation. It is demonstrated that Articles 17 and 65 of the Constitution of Ukraine form an interconnected system: the former defines national defense as a common cause of the entire Ukrainian people, while the latter specifies this principle through an imperative obligation of citizens to participate in defending the state.

The essence of this duty is revealed through its institutional structure, which includes military service, mobilization measures, participation in territorial defense and volunteer formations, as well as the state mechanisms ensuring defense capability. Particular attention is given to the socio-legal status of persons performing this duty and the guarantees of their legal and social protection.

It is determined that during the period of martial law, the ways of fulfilling this constitutional duty undergo significant transformation, accompanied by certain restrictions of human rights in accordance with Article 64 of the Constitution of Ukraine. Such restrictions must, however, be based on the principle of proportionality, ensuring that state necessity does not nullify the essence of fundamental rights and freedoms.

The article concludes that the constitutional duty to defend the Homeland is a systemic category of constitutional law that integrates the legal, moral, and social responsibilities of the state and its citizens. Its effective implementation serves as a prerequisite for the stability of statehood, the legitimacy of power, and the resilience of Ukrainian society during wartime.

Key words: Constitution of Ukraine, duty to defend the Homeland, martial law, constitutional law, national security, human rights, proportionality, social protection.

Актуальність проблеми. Проблема конституційного обов'язку захисту Вітчизни набуває особливої ваги в умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України, коли на кону стоїть саме існування державності, суверенітету та територіальної цілісності України. З початком повномасштабної війни цей обов'язок перестав бути суто декларативною нормою Основного Закону, перетворившись на реальний механізм консолідації су-

спільства, мобілізації ресурсів та забезпечення функціонування держави в екстремальних умовах.

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю переосмислення змісту та правової природи обов'язку захисту Вітчизни у контексті воєнного стану, який суттєво трансформував межі взаємної відповідальності громадян і держави. З одного боку, громадяни покликані виконувати свій обов'язок щодо оборони дер-

жави; з іншого – держава зобов'язана гарантувати їхній правовий і соціальний захист, створювати належні умови для реалізації цього конституційного припису.

Важливим аспектом є також пошук балансу між державними інтересами безпеки та правами людини, адже воєнний стан передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод. Саме тому постає потреба в теоретичному осмисленні меж допустимого втручання держави, принципу пропорційності та дотримання гуманітарних стандартів у сфері оборони.

Крім того, зростає роль практичного механізму реалізації цього обов'язку: від удосконалення системи мобілізації, підготовки резервів і територіальної оборони – до розбудови правових гарантій військовослужбовців і членів їхніх сімей. Питання ефективності виконання конституційного обов'язку стає не лише юридичним, а й соціальним індикатором рівня зрілості громадянського суспільства, національної єдності та довіри до держави.

Таким чином, дослідження сучасного змісту та меж реалізації конституційного обов'язку захисту Вітчизни є надзвичайно актуальним для української правової науки. Воно спрямоване на формування цілісного розуміння цієї конституційної категорії як основи державного суверенітету, громадянської відповідальності та сталості української демократії в умовах воєнних викликів.

Мета статті – всебічне науково-правове дослідження сучасного змісту, правової природи та меж реалізації конституційного обов'язку громадян України щодо захисту Вітчизни в умовах воєнного стану. Автор прагне розкрити його інституційну структуру, визначити співвідношення між обов'язком громадян і позитивними зобов'язаннями держави, а також окреслити баланс між державними інтересами безпеки та гарантіями прав і свобод людини у період збройної агресії.

Результати дослідження. У контексті повномасштабної військової агресії російської федерації проти України конституційно-правовий обов'язок громадян щодо захисту Вітчизни набув не лише актуального значення, а й став предметом переосмислення з позицій сучасної правової доктрини, національної безпеки та конституціоналізму в умовах кризових викликів.

В умовах, коли йдеться про реальну загрозу суверенітету та територіальної цілісності держави, реалізація відповідного обов'язку з боку громадян набуває не лише символічного, а й цілком практичного змісту. Адже саме готовність громадян виконувати свій конституційний обов'язок виступає основоположним чинником обороноздатності держави та водночас демонструє рівень їхньої політичної правосвідомості й громадянської відповідальності.

Згідно з частиною першою статті 65 Конституції України, «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» [1]. Ця норма визначає одну з ключових засад конституційного ладу, в основі якого лежить принцип активної участі громадян у забезпеченні національної безпеки своєї держави. Проте попри фундаментальність зазначеної конституційної установки, її імперативний характер вимагає не лише нормативного закріплення, а й ефективного механізму реалізації, що є особливо важливим в умовах запровадження особливого правового режиму – воєнного стану.

Варто зазначити, що в системі конституційних норм захист держави розглядається не лише як особистий обов'язок громадянина, а й як елемент ширшої системи гарантування національної безпеки. Так, стаття 17 Конституції України закріплює принцип, згідно з яким «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1]. Таким чином, Конституція України

створює цілісну концепцію обороноздатності держави, що базується на поєднанні обов'язку держави захищати націю та зобов'язання громадян долучатися до цього процесу через конкретні форми участі, зокрема військову службу, мобілізацію, волонтерство, службу в добровільних формуваннях тощо.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував на особливому значенні обов'язку держави захищати Вітчизну як важливого елементу громадянського обов'язку в демократичному суспільстві. У своєму правовому висновку Суд зазначив: «Військова служба – це конституційний обов'язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності» [2]. Таким чином, військова служба є правовою формою реалізації припису статті 65 Конституції і конкретизує механізм виконання громадянами покладеного на них конституційного зобов'язання. Варто підкреслити, що це зобов'язання є універсальним – воно поширюється на всіх громадян незалежно від статі, соціального стану, роду занять чи інших характеристик, і не залежить від настання надзвичайних обставин, оскільки належить до так званих постійно чинних обов'язків.

Ураховуючи специфіку сучасного воєнного стану, що зумовлює істотне розширення повноважень органів державної влади у сфері безпеки та оборони, особливої ваги набуває саме практичне забезпечення реалізації обов'язку захисту держави, що передбачає не лише створення ефективної системи призову та мобілізації, а й належний рівень правового регулювання, соціальних гарантій, інформаційної прозорості та прав людини в межах реалізації цього обов'язку. Таким чином, актуальність питання полягає не лише у констатації імперативності обов'язку, а й у потребі системного переосмислення його змісту, меж, форм реалізації, а також співвідношення з іншими фундаментальними правами і свободами людини в умовах війни.

Згідно до преамбули Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», цей Закон здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби [3]. Відповідний нормативний акт визначає основні засади організації та проходження військової служби в Україні, а також окреслює правові й інституційні механізми реалізації обов'язку громадян щодо оборони держави.

Як зазначає С. Петков, поняття «Вітчизна» має глибоке культурно-ціннісне наповнення й належить до категорії вічних духовних орієнтирів. Воно символізує нерозривний зв'язок людини з історією та традиціями свого народу, із землею предків, що втілює моральний і культурний спадок української нації. У цьому контексті Вітчизна постає не лише як територія проживання громадян, а як уособлення безпеки, стабільності та суверенності держави [4, с. 30].

Категорії «Вітчизна» та «обов'язок» мають не лише правовий, а й морально-етичний зміст, відображаючи взаємозв'язок особистої відповідальності людини перед своєю державою. У цьому значенні захист і оборона виступають взаємопов'язаними поняттями. Як зазначено у частині першій статті 1 Закону України «Про оборону України», оборона – це система політичних, економічних, військових, соціальних, правових та інших заходів, спрямованих на підготовку до збройного захисту й безпосередній збройний захист України, її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [5].

Отже, обов'язок захисту Вітчизни слід розглядати як інтегральну складову громадянської свідомості, що поєднує правовий імператив, моральну відповідальність і патріотичну мотивацію. Це не лише формальне вико-

нання законодавчих вимог, а й усвідомлений вияв любові до своєї країни, готовності діяти задля її безпеки, єдності та розвитку.

Таким чином, конституційний обов'язок оборони держави має подвійну етико-правову природу: з одного боку – він закріплений як обов'язковий юридичний припис, з іншого – виражає моральний і громадянський сенс існування кожного члена політичної спільноти.

Разом з тим у науковій літературі привертається увага й до певної амбівалентності конституційного регулювання, що стосується засад обороноздатності держави. Зокрема, у ст. 17 Конституції України проголошується право Українського народу на захист суверенітету і територіальної цілісності держави, а також визнання захисту Вітчизни як «справи всього Українського народу». Водночас ст. 65 Основного Закону імперативно встановлює, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком кожного громадянина. Така подвійність у конституційному регулюванні – між правом на захист і обов'язком його здійснення – породжує наукову дискусію щодо правової природи цього припису. Питання полягає в тому, чи є захист Вітчизни передусім суб'єктивним правом кожного громадянина, чи все ж юридичним зобов'язанням перед державою та суспільством.

На думку М. Савчина, цю дилему слід розглядати крізь призму сучасної доктрини позитивних обов'язків держави, відповідно до якої держава не лише має забезпечувати оборону, а й створювати умови для активної участі громадян у її здійсненні [6, с. 249]. Учений пропонує опіювати обов'язок захисту Вітчизни через принцип республіканізму, що лежить в основі українського конституційного ладу: у демократичній республіці кожен громадянин не просто користується правами, а й має певні обов'язки й несе відповідальність перед державою за збереження її суверенітету та безпеки [6, с. 250].

Погоджуючись із цим підходом, можна стверджувати, що обов'язок захисту Вітчизни має не формальний, а інтегративний характер – він є складовою політико-правової сутності громадянства. Громадянин не може бути лише спостерігачем у процесі державотворення чи оборони, адже належність до політичної спільноти передбачає готовність захищати її існування, інститути та територію від будь-яких загроз.

У цьому розумінні обов'язок захисту Вітчизни набуває інституційного значення – виступає передумовою збереження правопорядку, стабільності державної влади та легітимності політичної системи. Його виконання є не лише моральним, а й правовим критерієм зрілості громадянського суспільства, адже без усвідомлення цієї взаємної відповідальності між державою та її громадянами неможливе функціонування справжньої демократичної і суверенної держави.

Недаремно у вітчизняній науковій думці наголошується, що без забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держава як політико-правова організація не здатна реалізовувати жодної іншої функції – ані захищати права людини, ані гарантувати демократичний устрій, ані забезпечувати правосуддя. У цьому сенсі обов'язок захисту є не лише індивідуальним конституційним приписом, а й частиною системи колективної безпеки, що об'єднує державу та громадян в єдину спільноту [7].

Взаємозв'язок норм статей 17 і 65 Конституції України формує концептуально цілісну модель конституційної безпеки. Стаття 17 закладає основоположний принцип загальнонародного характеру оборони – як політичного, так і юридичного явища, тоді як стаття 65 конкретизує цю ідею через імперативне зобов'язання громадянина брати участь у захисті держави у визначених законом формах. У сукупності ці приписи створюють цілісну нормативну архітектуру, яка вимагає від держави забезпечити ефективну організацію оборони, а від громадянина – свідоме

виконання свого обов'язку у межах національного законодавства.

Цю конструкцію підтверджує й тлумачення Конституційного Суду України, який у своїй правовій позиції наголошував, що особи, які беруть участь у захисті Вітчизни, здійснюють «конституційно значущі функції», а отже, підлягають особливому публічно-правовому статусу [2]. Зокрема, держава зобов'язана надавати їм підвищений рівень правового й соціального захисту, зважаючи на ризики та жертви, які супроводжують виконання обов'язку захисту. Отже, реалізація цього обов'язку невід'ємно пов'язана з орієнтацією державної політики на комплексну підтримку військовослужбовців, учасників бойових дій, членів добровольчих формувань та їхніх сімей, що втілюється у системі пільг, соціальних гарантій, правового захисту та належного визнання.

Таким чином, конституційний обов'язок захисту Вітчизни є не ізольованим приписом, а складовою ширшої державотворчої конструкції, яка передбачає взаємну відповідальність громадян і держави у сфері забезпечення національної безпеки, і яка має бути наповнена чітким юридичним змістом, належними механізмами реалізації та соціальною ефективністю.

Сутність обов'язку захисту Вітчизни полягає у гармонійному поєднанні активної громадянської участі та державної організації оборонної системи. Його зміст не обмежується індивідуальною готовністю громадян брати участь у військових діях чи територіальній обороні, а охоплює широкий комплекс державно-правових, соціальних і морально-політичних елементів, що забезпечують функціонування всієї системи національної безпеки.

З позицій конституційного права обов'язок захисту Вітчизни має подвійну природу. З одного боку, це юридичне зобов'язання громадян, що передбачає виконання конкретних дій, визначених законом (проходження військової служби, участь у мобілізаційних заходах, службі у підрозділах територіальної оборони, добровольчих формуваннях чи інших організаціях), які сприяють обороноздатності держави. З іншого боку, цей обов'язок неможливо реалізувати без активної ролі держави, яка повинна створити інституційні умови для його виконання – тобто забезпечити правові, організаційні, кадрові та матеріально-технічні засади оборони [4, с. 32].

У цьому контексті захист Вітчизни набуває ознак суб'єктивного публічного права, що гарантує кожному громадянину можливість долучатися до спільної справи оборони країни, а державі – обов'язок створити належні механізми для реалізації такого права. Такий підхід поєднує ідею індивідуальної відповідальності громадян із концепцією «позитивних обов'язків держави» – її зобов'язання активно забезпечувати умови, за яких громадяни можуть виконати свій конституційний обов'язок без перешкод.

У структурі цього обов'язку науковці виокремлюють низку обов'язкових елементів, які мають як організаційно-правовий, так і практичний характер:

- облік населення, спроможного виконувати оборонні функції, формування та підтримання мобілізаційного резерву;

- організація системної військової підготовки громадян, у тому числі навчання основам оборони, цивільного захисту, тактичної медицини, комунікації у кризових умовах;

- забезпечення матеріально-технічної бази, включно з військовою амуніцією, зброєю, транспортом, зв'язком і логістикою;

- налагодження управлінської вертикалі оборони, що забезпечує оперативність рішень у разі загрози національній безпеці;

- розвиток територіальної оборони як базового елементу народного спротиву та резерву Збройних Сил України [6, с. 253].

Зазначені напрями втілюють принцип взаємної відповідальності між державою і громадянином: держава забезпечує умови, ресурси й організаційні механізми, а громадяни – реалізують готовність діяти на захист суверенітету.

Відповідно до позиції М. Савчина, поняття «захист Вітчизни» слід тлумачити не лише як виконання військового обов'язку, а й як право на опір агресії, що становить основу конституційної моделі обороноздатності держави. Цей підхід підкреслює, що оборона є не лише державною функцією, а й спільною діяльністю громадян, спрямованою на забезпечення національної безпеки, свободи та демократичного устрою [6, с. 254].

У цьому контексті сили територіальної оборони відіграють особливу роль, адже їх створення та розвиток забезпечують гнучкість і швидкість реагування на загрози. Така система дозволяє мобілізувати місцеві ресурси та людський потенціал у разі прориву ворога, що підсилює національну стійкість.

Сучасний зміст обов'язку захисту Вітчизни включає як індивідуальні дії громадян, так і інституційні обов'язки держави.

До перших належать: проходження строкової чи контрактної військової служби; участь у добровільних і територіальних формуваннях; дотримання дисципліни та порядку в умовах воєнного стану.

До других – державна політика оборони, законодавче регулювання мобілізації, створення належних соціальних гарантій і правового статусу військовослужбовців та учасників бойових дій.

Таким чином, конституційний обов'язок захисту Вітчизни є двосторонньою правовою конструкцією. Громадяни несуть персональну відповідальність за виконання свого обов'язку перед державою, а держава – за створення належних умов, гарантій і стимулів для його реалізації. Лише за наявності цього балансу обов'язок захисту Вітчизни може ефективно функціонувати як механізм забезпечення стабільності, правопорядку і суверенітету України.

Введення воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року суттєво трансформувало механізми реалізації конституційного обов'язку громадян щодо захисту Вітчизни [8]. Від початку повномасштабної агресії держава була змушена перейти від класичної системи оборони до мобілізаційної моделі, що передбачає широке залучення населення до оборонних заходів. Цей процес охопив як Збройні Сили України, так і сили територіальної оборони, добровільні формування, Національну гвардію, Службу безпеки України, а також низку цивільних інституцій, залучених до підтримки військових дій та забезпечення тилу.

Відповідно до Конституції та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [9], запровадження цього особливого правового режиму має на меті створити правові та організаційні умови для відсічі збройній агресії. Це, у свою чергу, зумовлює посилення дії норм, що безпосередньо стосуються виконання громадянами їхнього обов'язку із захисту держави.

Після повномасштабного вторгнення Україна запровадила низку заходів, спрямованих на мобілізацію людського та матеріального потенціалу: проведено декілька черг мобілізації, створено мережу регіональних штабів територіальної оборони, розширено інститут добровільних формувань, запроваджено спрощений порядок укладення контрактів із військовослужбовцями, а також підвищено рівень військово-навчальної підготовки населення.

Водночас воєнний стан неминуче вплинув на баланс між конституційними правами і свободами людини та потребами державної безпеки. Згідно зі статтею 64 Конституції України, у період дії воєнного чи надзвичайного стану допускається обмеження окремих прав і свобод громадян, крім тих, що мають абсолютний характер

і не можуть бути обмежені за жодних умов (статті 24, 25, 27–29, 40, 47, 51–63 Конституції) [1]. Ці норми визначають своєрідну «червону лінію» правового регулювання, що гарантує збереження людської гідності, недоторканості особи, правосуддя, заборони катувань, права на правову допомогу, презумпції невинуватості та інших основоположних засад прав людини.

Попри запроваджені обмеження прав і свобод, воєнний стан зумовив глибоку трансформацію механізмів реалізації конституційного обов'язку захисту Вітчизни. Фактично значна частина громадян долучена до виконання цього обов'язку у різних формах – через проходження військової служби, перебування в оперативному резерві, участь у добровільних формуваннях, територіальній обороні або забезпечення функціонування критичної інфраструктури [7]. Така широка мобілізація свідчить, що захист держави сьогодні виходить за межі суто військової діяльності, набуваючи комплексного соціально-державного змісту. Йдеться не лише про виконання бойових завдань, а й про участь громадян у підтримці економічної, енергетичної, гуманітарної та інформаційної стійкості країни.

Водночас реалізація цього обов'язку актуалізує складне питання – узгодження державного інтересу із правами і свободами людини. Адже забезпечення обороноздатності держави часто передбачає втручання у сферу особистих прав громадян, що може створювати правові колізії. Так, виконання військового обов'язку потенційно може конфліктувати зі свободою світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України), правом на працю (ст. 43), правом на освіту (ст. 53), свободою пересування (ст. 33) чи правом на повагу до сімейного життя (ст. 51).

Таким чином, у сучасних умовах виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни вимагає від держави ретельного балансу між необхідністю оборони та збереженням фундаментальних прав людини. Ефективність цього балансу є показником рівня зрілості правової системи та гуманістичного характеру державної політики навіть у період війни.

Іншим досить важливим аспектом меж реалізації обов'язку є питання соціального та правового статусу осіб, які виконують цей обов'язок. Як вже вказували, Конституційний Суд України у своїй практиці неодноразово підкреслював, що громадяни, які беруть участь у захисті Вітчизни, здійснюють «конституційно значущі функції» і, відповідно, мають право на особливий державний захист [2]. Йдеться не лише про гарантії грошового забезпечення, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, а й про соціальні гарантії для членів їхніх сімей, що є прямим проявом принципу взаємної відповідальності держави і громадянина.

Отже, в умовах воєнного стану конституційний обов'язок захисту Вітчизни розкривається як динамічна правова конструкція, у межах якої держава, з одного боку, посилює вимоги до громадян щодо виконання оборонних функцій, а з іншого – бере на себе підвищені обов'язки із захисту їхніх прав, життя та соціального забезпечення. Межі реалізації цього обов'язку визначаються принципом пропорційності, який вимагає, щоб обмеження прав не перевищували необхідного для досягнення мети – забезпечення обороноздатності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Таким чином, виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни в умовах воєнного стану є проявом не лише громадянської відданості, а й збалансованої взаємодії між державою та особою, де обидві сторони несуть підвищену відповідальність: громадяни – за збереження державності, держава – за правове та соціальне забезпечення тих, хто стоїть на її обороні.

Висновки. Конституційний обов'язок захисту Вітчизни в умовах сучасної збройної агресії проти України набуває не лише правового, а й світоглядного, соціаль-

ного та цивілізаційного виміру. Його значення виходить за межі традиційного уявлення про військову службу як форму виконання обов'язку громадянина – він трансформується у ширшу систему конституційних відносин між державою та суспільством, побудовану на принципі взаємної відповідальності.

Обов'язок захисту Вітчизни сьогодні постає як елемент єдності політичного народу, що об'єднує громадян довкола ідеї збереження державності, незалежності та свободи. У поєднанні норм статей 17 і 65 Конституції України закладено концепцію конституційної обороноздатності держави, де держава зобов'язана створювати інституційні, правові та соціальні механізми для забезпечення оборони, а громадяни – брати участь у цьому процесі відповідно до своїх можливостей і законних форм діяльності.

Важливо підкреслити, що виконання цього обов'язку має подвійну природу: воно є одночасно і юридичним зобов'язанням, і формою реалізації суб'єктивного права на колективну безпеку. Відтак, у демократичній правовій державі він не може бути зведений лише до вимоги підпорядкування – навпаки, це прояв свідомої громадянської

активності, заснованої на принципах республіканізму та верховенства права.

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво розширило межі реалізації конституційного обов'язку, водночас поставивши питання про баланс між державними інтересами та правами людини. Виконання цього обов'язку має відбуватися в межах принципу пропорційності, коли обмеження прав виправдані лише тією мірою, яка необхідна для забезпечення оборони, і не порушують сутності основоположних свобод.

Таким чином, конституційний обов'язок захисту Вітчизни у сучасних умовах – це системна категорія конституційного права, яка відображає єдність громадянського суспільства і держави у справі забезпечення національної безпеки. Його ефективна реалізація можлива лише за умови правової визначеності, соціальної справедливості та дотримання стандартів прав людини. Саме поєднання цих чинників формує фундамент стійкості Української держави, легітимності її влади та непохитності суспільної солідарності у боротьбі за її свободу та незалежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука С. О. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 р. № 1-п(II)/2022 // Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>.
3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» // *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1992. № 27. Ст. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
4. Проць І. М., Скриньковський Р. М., Петков С. В. Інститут військового обов'язку у системі права України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 88, ч. 3. С. 28–34. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.4>.
5. Закон України «Про оборону України» // *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1992. № 9. Ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
6. Савчин М. Право на захист Вітчизни v. обов'язок захищати Вітчизну // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. – 2024. Вип. 82, ч. 1. С. 247–255. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.37>.
7. Кобрин В. Співвідношення обов'язку захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України з правом на свободу світогляду та віросповідання в умовах правового режиму воєнного стану // *Український часопис конституційного права*. 2024. № 1. Розділ: Слово молодим науковцям. – URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2024/spivvidnoshennia-oboviazku-zakhystu-vitchyzny-nezalezhnosti-terytorialnoi-tsilisnosti>.
8. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 // Офіційний вебсайт Верховної Ради України. – {Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
9. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» // *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.08.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.09.2025
 Дата публікації: 26.09.2025